

Häkimiýetiň kemçiliği

Category: Kitapcy, Maliýe we ykdysadyýet, Sözler
написано kitapcy | 23 января, 2025

Häkimiýetiň kemçiliği HÄKIMIÝETIŇ KEMÇILIGI

Häkimiýet we onuň toparynyň häzirki günlerde dillerinden düşürmeýän sözi: **imperializm...**

Adalgany ilkinji bolup ulanyaşsa girisen iňlis ykdysatçysy Jon Atkinson Gobson (1858-1940). Ol iňlisleriň Günorta Afrikany basyp alan ikinji anglo-bur urşunyň yzyndan **imperializm** sözünü ulandy. Onuň kitaplarynyň naýbaşysysynyň ady hem 1902-nji ýylда ýazylan: **“Imperializm” («Imperialism: A Study»)...**

Imperializm – Günbataryň öz ykdysady we strategik bähbitlerine hyzmat edýän basybalyjylyk syýasatydyr.

Bu söz osmanlylara haçan geldikä?

Günbataryň 1838-nji ýıldan başlap syýasy-ykdysady gözegçiligini güýçlendiren döwründe **«ýaş türkler»** («Jön Türkler») we ittihatçylar kolonializme känbir ilgezik bolmadylar. Olaryň liberal serlerinde hemise hak-hukuklar we azatlyk bardy, kolonial syýasat ýokdy!

Agalyk etme meselesini ilkinji bolup orta atan nemes marksisti **Aleksandr Gelfand Parwusdyr** (1867-1924). Ol 1912-nji ýylда «Türk Yurdu» žurnalynda şeýle ýazdy:

» – *Suw seňriken agmanka gözüñizi açyň. Eger siz halkyňzyň ganynyň iň soňky damjasynyň akyşyny görmeýän bolsaňyz, eger siz duşmanlaryňyz tarapyndan awlanýan haýwan ýaly gysaja salynýandygyňzy görmeýän bolsaňyz, size žurnalyňzyň sahypalarynda bu barada başga nämeleri aýdyp bilerkäm?»*

Parwus bir ýyl geçensoň kitap ýazdy: **«Türkiýeniň jan damary. Osmanly döwletiniň bergileri we bergiden çykmagyň ýollary»** (“*Türkiye’nin Can Damarı. Devlet-i Osmaniyye’nin Borçları ve İslahı*”).

Ol imperializmiň ykdysady kolonializmine ünsi çekdi. Leniniň bu baradaky meşhur «**Imperializm. Kapitalizmiň soňky pellesi**» kitabyny ýazmagyna heniz dört ýyl bardy!

Lenin imperializm düşünjesini gurşaw taýdan alanda has giň many-mazmuna ýetirdi, kolonializm bilen imperializmiň arasyndaky tapawutlandyryjy aýratynlygyň kapitalizmdigini açyp görkezdi...

Ýeri...

■ ATATÜRKÉ TÄSIR EDENLER

Mustapa Kemal Atatürk diýlende, ýadyňza näme düşýär: doly garaşsyzlyga goldanýan anti imperialistik göreş.

Onuň bu ideologik-syýasy çägi goldandygyny näme bilen düşündirip bileris? Osmanly aňyýetiniň Ýusuf Akçura ýaly birküç sany progressiwi bolaýmasa, bu ugurda orta çykaran adamy ýok diýen ýaly.

Atatürküň kitaphanasy bu babatda bize ýol görkezýär. Onuň daşary ýurtlardan dowamly kitap getirdip okandygyny bilyaris. Meselem, Gerbert Gerni Gowen, Ernest Lawiss, Šarl Senýobos dagylaryň taryh kitaplary ýaly...

Meselem, Žan-Batist Seý, Šarl Žid, Šarl Rist dagylaryň ykdysady kitaplary ýaly...

Meselem, Ademar Esmen, Leon Dugi, Moris Oriu dagylaryň hukuk kitaplary ýaly...

Russo, Monteskýe, Dýurkgeým... kimler ýok... 3 müň 997 kitap okan we bellikler eden liderden söz açýarys.

Sowalyma gaýdyp geler bolsam... Atatürké täsir eden ýazyjylaryň başynda Gerbert Jorj Uellsin (1886-1946) bolandygyny pikir edýärin. Ol nutugynda iki gezek Uellsden mysal getirdi.

Uells sosialist garaýylary bilen tanalýan "**Fabian Society**" iňlis intellektual klubyň işjeň agzasydy. Onuň Gitleriň kitaplaryny ýakmagyna geň galyp oturasy iş ýok!

Uellsin 1920-nji ýylda ýazan "**The Outline of History**" («Taryhyň esasy ugurlary») kitabyny Atatürk 1925-nji ýylda fransuz dilindäki neşirinden okady. Kitap göwnüne diýseň ýarady, Uells taryha onuň şol wagta çenli okan kitaplarynyň awtorlaryndan başgaça seredýärdi. Günbatary köptaraplaýyn tankyt topuna tutan kitap onuň imperialistik ykdysady

tarapynyňam üstünde durýardы...

Atatürk imperializm меселесі билen içgin gyzyklanypdy, ol her кesiň derhal muny okamagy üçin kitaby birnäçe bölmelere bölüp, fransuz dilini bilyän birnäçe egindeşine berdi. Terjime edilen ilkini iki jilt 1927-nji ýylda, galan üç jildi 1928-nji ýylda çap edildi.

Ýokardaky maglumatlary şu sebäpleri ýazdym:

■ **YNANDYRYJY DÄL**

Kemalizme duşmançылык besleyänler biziň illerde imperializme garşıy göreşip bilermikä? Göreşip bilmez, çünkü, kirşi üzük bor...

Imperializmiň ykdysady gurluşuna aň ýetirmesden ne-haq sagdyn ideologiýa kemala getirip bolar, ne-de dogry ýöredip bolar.

Kemalizme dil uzadýanlar edil 1838-nji ýıldaky osmanly münewerrleri (intellektuallary) ýaly ykdysadyýetsiz syýasat ýöredýär, imperializmiň esasy gurluşyny ýatdan çykartjak bolýarlar. Ykdysady garaşszlygy gazanmazdan milli agalygy berkarar edip bolmajakdygy baradaky hakykatyň üstünü örtýärler.

Galyberse-de, diňe teoretiki maglumat däl, osmanlynnyň ýakyndan tanaýan Atatürkki ykdysady garaşsyzlygyň ähmiýetini hut özi başyndan geçirip, görüp-duýan liderdi. Bir ýurduň maliýesi garaşsyz bolmasa, şol ýurduň tutuş durmuşynyň ysmaza uçrajakdygyny hut özi gördü.

Şol sebäpli Atatürk hemise «**deňagramly býužet – sagdyn walýuta**» prinsipini baş syýasy ugry edip aldy. Pikir edýäňizmi: Mithat paşanyň esaslandyran «Ziraat» bankyndan başga osmanly banklarynyň ählisi daşary ýurttlularyň elindedi. Bugün «İş» bankyna tiňkesini dikenler finans-walýuta krizisiniň sebäpkärleri Atatürkke dil uzadýarlar, Lozan ýaraşyk şertnamasynyň şertlerinden biynjalyk bolýarlar!

Heýhat!

Imperializm dünýä taryhynda ilkini gezek nirede tankyt stoluna alyndy? Doly garaşsyzlygymyzy gazanan ýerimiz bolan Lozan gepleşiklerinde! Günbataryň kapitulýasion ýollar arkaly

gazanan syýasy-administratiw, maliýe-ykdysady, medeni-dini ýeňillikleriniň soňuna Lozanda nokat goýduk...

Imperializm sözünü agzyndan düşürmeýänler hakykatdanam aýdýan sözleriniň manysyna doly we dogry düşünýärlermikä? Düşünýändirler öýdemok.

Häkimiýet Ataturke dil ýetirýänler bilen ýoluny aýyrmasa, näderejede ynandyryjy bolup bilerkä?

Soner YALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 24.09.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Maliýe we ykdysadyýet